

Kovács Renáta¹

A METAFORIKUS TUDATOSSÁG ÉS KREATIVITÁS FEJLESZTÉSE MAGYAR MINT IDEGEN NYELVI ÓRÁN. PÉLDÁK ÉS MÓDSZERTANI JAVASLATOK.

Abstract

The aim of this paper is to review the issues and difficulties of linguistic metaphors and metaphoric expressions in foreign language teaching and to present some possible methodological examples to address these problems. In order to ensure that language learners achieve an appropriate level of metaphoric competence, i. e. capacity of interpreting target language metaphors and create corresponding ones to the target language's metaphoric system, linguistic metaphors and metaphorical phraseologies should be explicitly integrated into foreign language teaching. Mastering the metaphoric expressions of the target language is important as they can bear several functions in discourse. There are many ways to enhance acquisition of metaphoric expressions, this paper presents a selection of them.

Keywords: *conceptual metaphor, metaphoric expression, metaphoric competence, authentic texts in second language learning, literature in second language learning*

Kulcsszavak: *fogalmi metafora, metaforikus kifejezés, metaforikus kompetencia, eredeti szövegek idegen nyelv órán, irodalmi szövegek idegen nyelv órán*

1. Bevezetés

Jelen dolgozat célja a nyelvi metaforák és metaforikus kifejezések, vagyis metaforikus frazeológiák idegennyelv-tanítás során felmerülő kérdéseinek és nehézségeinek áttekintése, és néhány lehetséges módszertani példa bemutatása e problémák kezelésére.

George Lakoff és Mark Johnson *Hétköznapi metaforáink* (*Metaphors we live by*, 1980) című alapművének megjelenése óta a kognitív nyelvészet számára nem kérdés, hogy a metafora nem csupán stilisztikai eszköz a poétikai szövegekben, hanem

¹ Kovács Renáta PhD, magyar mint idegen nyelv tanár és kutató, korábban a Madridi Complutense Egyetem magyar nyelvi lektora; kovacsrena@gmail.com

inherens módon az emberi kommunikáció minden szintjét átható jelenség akkor is, ha ennek a beszélő nem is mindig van tudatában (Lakoff–Johnson 1980). Az idegenyelv-tanítás az egyik olyan terület, ahol a nyelvi metaforák és a metaforikus frazeológiai tanításának explicit módon elő kell kerülnie, ezzel biztosítva a nyelvtanuló számára a megfelelő szintű metaforikus kompetencia elérését. A metaforikus kompetencia segíti hozzá ugyanis a nyelvtanulót a célnyelv metaforikus frazémáinak detektálásához, értelmezéséhez, szükség esetén az arra való válasz adásához, valamint a metaforák produkciójához és egyéni, kreatív, de az anyanyelvi beszélők számára még érthető metaforák létrehozásához (Danesi 1986; Danesi–Grieve 2010; Low 1988; Boers 2004).

Az adott célnyelv metaforikus elemeinek bemutatása a nyelv más elemeinek, funkcióinak tanítása mellett sokszor háttérbe szorul, megfosztva ezzel a tanulókat a lexika egy más szegmensébe való bepillantás lehetőségétől, nem beszélve a metaforikus kifejezések mögött meghúzódó kulturális háttértudásról. A metaforikus lexika és frazémák megfelelő módszertannal és megközelítéssel taníthatók, idegenyelv-órán elsajátíthatók (Irujo 1986; Danesi–Grieve 2010: 5–6).

Jelen dolgozat elsősorban a metaforikus szócsoporthexémák és nyelvi metaforák tanításának módszertanára koncentrálna.

2. A metaforikus kifejezés. Kísérlet a metaforikus kifejezés definiálására

Jelen tanulmányban a nyelvi metaforák és a metaforikus kifejezések alatt olyan figuratív értelmű lexikai, vagy frazeológiai elemeket értünk, amelyek érzékelt hasonlóságon alapulva közvetítenek információt a valóságra vonatkozólag. A metaforák bizonyos esetekben konvencionizálódnak, tehát az anyanyelvi beszélő számára elvesztik metaforikus értelmüket. Ez áll fenn a *kiderül* ige esetében, amelynek eredeti – nem metaforikus – alapjelentése (az időjáráshoz kapcsolódó 'Ég, idő a felhők, a köd eloszlásával kitisztul, rendsz. napossá lesz.' ÉKsz.²) metaforikus használathoz szolgált alapul: 'Ismeretlen v. homályos, eltitkolt dolog ismertté lesz, napfényre kerül, tisztázódik, kitudódik' ÉKsz.²). Más metaforikus kifejezések megőrzik figuratív jellegüket az anyanyelvi beszélők számára olyankor is, ha az anyanyelvi beszélő nem tud feltétlenül magyarázatot adni a metaforikus eredetre: gondoljunk csak az olyan szócsoporthexémákra, mint a *valami gombamódra szaporodik*, vagy *valaki magas lóról beszél valakivel*.²

Ugyanakkor a beszélők sokszor élnek kreatív, egyéni, csak egy-egy beszédhelyzet erejéig létező metaforákkal érzéseik, reakcióik, gondolataik, lelkiállapotuk leírására. Ha valaki a csapodár partnerét egy *hullámként* írja le, amely *jön és aztán megy*, akkor a magyar nyelvben nem létező, de a beszédpartnerek számára értelmezhető kreatív metaforát használt.

² Hasonló a helyzet a közmondásokkal (pl *Addig jár a korszó a kútra, amíg el nem törik.*) vagy a mondatlexémákkal is (*Itt van a kutya elásva!*), azonban ezek a frazeológiai elemek nem képezik tárgyát ennek a dolgozatnak.

Egy-egy metafora a leírandó helyzettől függően komplexebb, árnyaltabb asszociációkat is tartalmazhat, a szövegben többmondatos, sőt akár bekezdésnyi részt is kitevé. A következő idézet szerzője A POLITIKA SPORT fogalmi metaforát kibontva magyarázza el a 2022-es szeptemberi svéd választási eredményeket: *Előretörtek a szociáldemokraták, de elvesztették a hatalmat. Visszaestek a konzervatívok, ráadásul a leadott szavazatok számát tekintve már nem ezüst-, hanem csak bronzérmesek, mégis ők alakíthatnak kormányt* (Garam 2022).

A klasszikus nyelvészet idiómáfelfogásához képest – amely a metaforikus kifejezéseket két-három szóból álló, nem megjósolható jelentésű, önkényesen létrejött kollokációnak tartotta – a kognitív nyelvészet új fordulatot hozott. Az új megközelítés szerint az idiomatikus, metaforikus kifejezések az ember fogalmi rendszerének részét képezik, jelentésük pedig az ember világról kialakított tapasztalatai alapján motivált (Kövecses 2005: 203). Az új megközelítés a metaforikus kifejezések tanítására is hatással volt: a vak memorizálást mint kizárólagos metodológiai javaslatot felcserélte egy sokkal kommunikatívabb, játékosabb, a kifejezések tapasztalati hátterére, a kontrasztivitás jegyében pedig kulturális és nyelvi egyezésekre és különbségekre, mögöttes fogalmi metaforákra vagy tematikára koncentráló, és így az elsajátítást megkönnyítő módszertan (Andreou–Galantomos 2008: 70.; García Moreno 2011; Kövecses–Szabó 1996; Lukács 2022).

2.1. A metaforák diskurzusban betöltött funkciói

A metaforák nyelvórai feldolgozásának szükségességét több tényező is megköveteli. Amellett, hogy a metaforák, a szövegeket lexikai és szintaktikai szinten változatosabbá, gazdagabbá teszik, több diskurzusszervező funkciót is betöltenek.

A metaforák segítik a beszélőt abban, hogy

- (1) reflektálni tudjon olyan absztrakt fogalmakra, mint az érzelmek, a tudat, a színek tónusa, barátság, halál stb;
- (2) pontosabban tudjon elmesélni vagy strukturálni adott eseményeket;
- (3) képes legyen gondolatok kiterjesztésére, párhuzamok vonására, ami elvont jelenségek értelmezését teszi lehetővé;
- (4) a diskurzus bizonyos elemeit negatív vagy pozitív módon fokozni, dramatiszálni tudja;
- (5) el tudja kerülni az egyértelmű megnyilatkozásokat vagy a nem kívánatos ígéretek megtételét és az elköteleződést;
- (6) megkönnyítse a magasabb érzelmi töltésű témákról való beszédet;
- (7) a metafora lehetővé teszi egy téma összefoglalását, a témától való eltávolodást és a témaváltást;
- (8) egy nem ismerős téma közelebb hozását a hallgatóhoz, illetve szokatlan, nem ismerős témák ismertebbekhez való kapcsolását;
- (9) a grammatikai funkciója révén lehetséges, hogy egy eseményről tárgyként essen szó (Low 1988, 2020; idézi Kovács 2022: 332–333).

A metaforák tehát elkerülhetetlenek minden olyan diskurzusban, amely túlmutat az egyszerű, hétköznapi interakción, mint például éttermi rendelés vagy információ kérése egy idegenforgalmi irodában. Tehát a nyelvtanulónak abban a pillanatban, amikor érzelmekről, élményekről, benyomásokról minél pontosabban szeretne beszámolni, metaforákhoz kell folyamodnia (Valeva 1996: 23).

Fontosságuk ellenére a metaforikus kifejezések tankönyvi szövegekben csak viszonylag későn, általában B2 szint körül kerülnek elő, sokszor azonban akkor is tudatosítás, célzott gyakorlás nélkül. A C1 szint az, amelytől kezdve az explicit bemutatás és magyarázat megjelenik a tananyagokban, holott a nyelvtanulók valószínűleg már korábban készen állnak elvont jelentésű kifejezések elsajátítására (Piñeros Valbuena–Rubiano Jimenez 2018). A magyar mint idegen nyelv tankönyvek közül csak egy példát vizsgálva meg: a MagyarOK tankönyvsorozat B1+, vagyis harmadik kötete (Szita–Pelcz 2013: 130–131). az első, ahol metaforikus kifejezések (*bőrig ázik valaki, az orra előtt megy el valakinek valami* stb.) szerepelnek, és azok átvitt értelmű jelentésére a nyelvtanulók figyelmét fel is hívják néhány gyakorlaton keresztül (Szita–Pelcz 2013: 130–131).

3. A metaforikus kompetencia fejlesztésének lehetőségei

A Bevezetésben már említésre került, hogy a metafora kognitív megközelítése változást hozott a metafora tanításának metodológiai keretébe is. A kifejezések automatizált, reflexió nélküli memorizálását a kifejezések taníthatóságának szem előtt tartása váltotta fel. A metaforikus kifejezések tanításának végső célja azonban a metaforikus kompetencia kialakítása a nyelvtanulóban. A szakirodalomban metaforikus (vagy fogalmi) kompetencia terminus először 1986-ban kerül lejegyzésre azon megfigyelés mentén, hogy a még a célnyelvet magas szinten beszélő nyelvtanulók sem kezelték magabiztosan a célnyelv fogalmi rendszerét és a figuratív értelmű kifejezéseket (Danesi 1986). Az új kompetencia bevezetése mérőeszközt biztosít ahhoz, hogy a a célnyelv fogalmi rendszeréről kialakított ismeretének nyelvtanulói szintje leírható legyen.

A metaforikus kompetencia szükséges ahhoz, hogy a nyelvtanuló a célnyelv gondolkodási struktúráit figyelembe véve, célnyelvnek kulturálisan, pragmatikailag, fogalmilag megfelelő módon kommunikáljon (Danesi–Grieve 2010). A metaforikus kompetencia ahhoz is elengedhetetlen, hogy a nyelvtanuló az őt körülvevő világ jelenségeire a célnyelvnek megfelelő módon (és ne a forrásnyelv fogalmi rendszerére támaszkodva) tudjon reflektálni (Low 1988: 129).

A metaforikus kompetencia azonban nemcsak a nyelvi produkcióban, hanem a célnyelv befogadásában is szerepet játszik. Low szerint (1988: 130) a metaforikus kompetens nyelvtanuló képes felismerni és értelmezni a célnyelv metaforáit, és ismeri a célnyelv kulturális, fogalmi preferenciáit, vagyis azt, hogy a célnyelv beszélői milyen forrás- és céltartományokat használnak fel egy-egy metafora létrehozásakor. Például: a nyelvtanulónak tudatában kell lennie annak, hogy a magyar kultúra valószínűleg nem fog krikettütön vagy trópusi növényeken alapuló metaforákat létrehozni. A nyelvtanuló a célnyelvet illető metaforikus ismeretei alapján azt is el tudja dönteni,

hogy egy-egy metafora milyen mértékben feltételez újszerű kiterjesztést (Low 1988: 129–124.) Látható, hogy ezek a kritériumok nehéz feladat elé állítják a célnyelvet elsajátítani vágyó nyelvtanulót. Boers szerint (2000) egy adott célnyelv forrás- és céltartományainak megjósolása nem lehetséges, ami azt jelenti, hogy célnyelvinek pontosan megfelelő metaforák képzésének követelménye teljesíthetetlen. Ennek alapján a metaforikus kompetencia ezen kritériuma úgy módosul, hogy a nyelvtanuló már akkor is metaforikusan kompetensnek tekinthető, ha képes a célnyelv metaforáit tematikus csoportokba rendezni, tehát elegendő, ha felismeri a célnyelv tipikus forrás- és céltartományait (Boers 2000: 566).

A metaforikus kompetencia azonban nem korlátozódhat pusztán a lexikai szinten nyújtott teljesítményre, ugyanis a metaforikusság a nyelv minden szintjét áthatja, így például a morfológiát is (Szili 2021). Metaforikusan kompetensnek tehát akkor tekinthető a nyelvtanuló, ha célnyelv minden szintjén helyesen kezeli a fogalmi, metaforikus struktúrákat (Kecskés 2000).

A metaforikus kompetencia helyének meghatározása a többi nyelvi kompetencia között nem egyszerű feladat. A nehézség elsősorban abból adódik, hogy nem dönthető el teljes egyértelműséggel, hogy a nyelvtudás modelljében³ hova is lehetne beilleszthető: a nyelvi kompetenciák vagy a szociolingvisztikai készségek közé, esetleg a kulturális kompetencia alá? Littlemore és Low (2006) ad egy lehetséges választ a kérdésre: a metaforikus kompetencia a nyelvi kompetencia minden szintjén jelen van és azok mindegyikét áthatja. Ez azt jelenti tehát, hogy a metaforikus kompetencia csak más kompetenciákkal összhangban és kölcsönhatásban értelmezhető.

4. A (majdnem) határtalan metaforikus kreativitás

Minden egyes kultúra metaforikusan kreatívnek tekinthető, ha a történelmi, társadalmi, földrajzi kontextusából kifolyólag más kultúrákhoz képest eltérő metaforikus kifejezésekkel konceptualizálja a világ különböző jelenségeit (vö. Kövecses–Benczes 2010: 113–114; Kövecses 2010).

Az egyéni (és költői) metaforikus kreativitás alapja a lokális kontextus, amelynek alkotóelemei a közvetlen fizikai és társadalmi keret, a közvetlen nyelvi és kulturális kontextus, valamint a diskurzus fő elemeiről való ismeretek. Az egyedi, kreatív, sokszor a nyelvben nem meghonosodó metaforák különösen jellemzik a politikai beszédek nyelvezetét és az újságírói nyelvet (Kövecses–Benczes 2010: 107–110). Ezek a metaforák általában pillanatnyi, az adott időpontban aktuális jelenségeket konceptualizálnak, tehát értelmezésük nagyban függ a befogadó társadalmi-kommunikációs kontextussal kapcsolatos ismereteitől.

A metaforikus kreativitás alapjait (is) a céltartományaik fogalmait nem strukturáló, hanem azokat inkább csak keretbe helyező ontológiai metaforák teremtik meg. Általuk

³ Bárdos 2007

absztraktabb fogalmaink hozzáférhetőbbé és szerkezeti metaforák segítségével leírhatóvá válnak. A mindennapi kommunikációban is jól ismert megszemélyesítés jelensége is az ontológiai metaforákhoz kötődik (Kövecses 2005: 50–51).

Az egyén kreatív metaforáinak forrása lehet a személyes élettörténet, nagyobb érzelmi válság, a külvilágból érkező erős behatás (Kövecses–Benczes 2010: 111). Az egyéni kreatív metaforák esetében is fontos azonban, hogy a beszélő egyéni kontextusa ismert legyen a hallgató számára, anélkül az értelmezés nem lehetséges.

Jó példa az egyéni metaforára a következő szöveg, amelyben egy túlsúllyal küzdő és állandóan lefogni vágyó lány arról beszél, hogy a tetoválásokon keresztül hogyan talált rá a saját testképére:

„Így kezdtem el tetováltatni. Így adtam engedélyt magamnak arra, hogy kidíszítsem ezt a testet. A testet, amit – mint valami átmeneti albérletet –, sosem merem belakni. Aminek a falait sosem merem a magam kedvére átfesteni, ahol nem merem otthon érezni magam, amiben csak mint helytartó életem, éveket várva a nagy felújításra, ami után érdemes leszek majd hazát építeni benne.”⁴

A metaforában a beszélő a saját testét albérletként értelmezi. A magyar kultúrában az albérlet mindig az igazi otthon ellenpontjaként értelmeződik, ideiglenességet és idegenséget jelent, olyan dolgot, amit soha nem érez magáénak. A beszélő saját maga elfogadásának vágyát az otthon fogalom hazára való kitágításával fejezi ki. Ebben a kreatív metaforában a testhez mint céltartományhoz új forrástartományi elemeket (albérlet és haza) rendelt a beszélő, ami a test konceptualizációjában új megközelítést jelent. Ezt nevezi Kövecses forrástartományon kívüli kreativitásnak (Kövecses 2010: 724).

5. A metaforikus kifejezések tanításának nehézségei

A metaforikus kompetencia kialakítása felé tett első lépés annak tudatosítása a nyelvtanulóban, hogy a célnyelvben – éppúgy mint minden más nyelvben – a metaforikus kifejezések gyakran használatosak és funkciókkal rendelkeznek. Amikor ez megtörtént, akkor lehet a metaforikus kifejezések tanítását elkezdeni. A tanítási folyamat végére optimális esetben a nyelvtanulók megtanulják, hogy a célnyelv milyen eszközök segítségével fejezi ki az absztrakt jelenségeket.

A tudatosítás szakaszában a metaforikus kifejezések hat meghatározó tényezőjét kell mindenképpen világossá tenni a nyelvtanulók számára:

- (1) A metaforikus kifejezések nem önkényesen létrejött (létrejövő) nyelvi elemek, hanem jelentésük motivált, vagyis a figuratív jelentés legalább etimológiáját tekintve kapcsolódik a szó szerinti jelentéshez.
- (2) A metaforikus kifejezések jelentése nem jósolható meg teljességében elemek összességének jelentése alapján.

⁴ <https://wmn.hu/wmn-life/58705-polner-laura-a-tetovalasaim-szamomra-azt-jelentik-hogy-egyenkent-foltokban-foglalom-vissza-ezt-a-testet-azt-jelentik-szeretem-annyira-hogy-fel-merjem>

- (3) A metaforikus kifejezések csak részben vagy egyáltalán nem bonthatók le összetevőire.
- (4) A metaforikus kifejezések mindig több szóból álló lexikai egységek (García Moreno 2011).
- (5) A metaforikus kifejezések mindegyike kétrétű jelentéssel bír. A felszíni jelentés a kifejezés általános, céltartomány által befolyásolt jelentése. Ez alatt rejtőzik konkrétabb jelentésű konnotációja, amelyet az adott kifejezésre jellemző ontológiai kapcsolatok hoznak létre. A *valaki tüzet hány* kifejezés általános jelentése A DÜH TÜZ fogalmi metaforán alapul, a konnotációja pedig a *hány* ige erős, intenzív jelentéséből származik (Kövecses–Szabó 1996: 331–337).
- (6) A metaforikus kifejezések teljes vagy részleges morfoszintaktikai és lexikális-zsemantikai rögzültséget mutatnak. Ennek következtében szerkezetük megváltoztatása jelentéscsorbuláshoz vezethet (Forgács 2012: 30–34).
- (7) Mindezen tulajdonságaik alapján a metaforikus kifejezések nyelvi viselkedése nagy mértékben eltér a szabad szószervezetektől.

Ezen elméleti alapok – a nyelvtanulók szintjére adaptált – letételének célja, hogy a nyelvtanulók olyan eszközt kapjanak a kezükbe, amely hozzásegíti őket a metaforikus kifejezések felismerésére mindenfajta szöveggörnyezetben.

Az elméleti alapok bemutatása után a metaforikus kifejezések tanítása két szakaszra bontható fel: az első a megértés, vagyis a befogadás folyamata, amit később a produkció, tehát a használat követ. Már a befogadás során rá kell irányítani a nyelvtanuló figyelmét a metaforikus kifejezés használatát meghatározó három legfontosabb tényezőre: a kifejezés előfordulását meghatározó nyelvi, a fogalmi és a pragmatikai kontextusra (Irujo 1986).

A nyelvtanulók dolgát megkönnyítendő érdemes szem előtt tartani néhány olyan tényezőt, amely megkönnyítheti a kifejezés elsajátítását, legalábbis a jelentésének memorizálását. A frazeológiai ekvivalencia, a motiváltság, illetve kifejezés forrás- vagy céltartományának megvilágítása egyaránt az elsajátítás szolgálatába állhat.

6. Az ekvivalencia fogalma

A frazeológiai ekvivalencia azt jelenti, hogy az adott célnyelvi kifejezés lexikailag, szemantikailag és morfoszintaktikailag teljesen megfelel a forrásnyelvinek (Forgács 2012).⁵ Klaudy Kinga fordításra vonatkozó egyenértékűség-elmélete (1989) mentén a frazeológiai elemek ekvivalenciafogalma tovább bővíthető a referenciális, kontextuális és funkcionális referenciával. A referenciális ekvivalencia így újraértelmezve azt jelenti, hogy a frazeológiai elem cél- és forrásnyelvi szövegben a valóságnak ugyanarra a szepterére vonatkozik. A frazeológiai elem kontextuális egyenértékűsége azt jelenti, hogy

⁵ Erre példa a német *ein gutes Licht auf jemanden/etwas werfen*, amelynek magyar megfelelője a *jó fényt vet valakire/valamire*. Az ilyen kifejezések könnyen emészthetőnek és elsajátíthatóknak bizonyulnak a nyelvtanulók számára, a témában végzett kutatások is erre utalnak (Irujo 1993: 217).

cél- és forrásnyelvi szöveg mondataiban azonos helyet foglalnak el. A funkcionális ekvivalencia pedig azt jelenti, hogy a frazeológiai elemek a forrás- és célnyelv olvasóiban a szövegben ugyanazt a hatást váltják ki. Az ekvivalencia jellegében egy kontinuum, amelynek egyik végén a teljes egyenértékűség és megegyezés, a másikon pedig a megfelelés teljes hiánya áll.⁶

7. A kifejezések motiváltsága

Munske szerint (1993, idézi Forgács 2018: 94) a frazeológiai elemek motiváltságuk alapján négy csoportra oszthatók fel: (1) morfológiai-szemantikai; (2) figuratív; (3) szituatív és (4) jelmező-motiváció. A morfológiai-szemantikai motiváció által létrejött kifejezések jelentése komponensei jelentésének összességéből kikövetkeztethető. A figuratív motivációjú egységek létrejöttében a morfológiai-szemantikai motiváción túl metaforikus és/vagy metonimikus motiváció is áll a háttérben. A szituatívan motivált egységek megértéséhez a frazémát kontextualizáló szituáció megértése is szükséges. A jelmező-motiváció a frazéma modifikációjában, vagyis szinonimáinak, antonimáinak és akcionális sorainak létrejöttében játszik szerepet.

A metaforikus kifejezés motiváltsága elősegíti annak elsajátítását (Kövecses 2000: 7–8). A motiváltság ugyanis egyfajta etimológiai magyarázatként is szolgálhat, ami pozitív hatással van a kifejezés hosszú távú memóriában való elraktározására.

8. A forrástartományok

A metaforikus tematika, illetve fogalmi metaforák köré történő szervezés egy másik megközelítést jelent a nyelvi metaforikus kifejezések tanításában. A szókinccs elsajátítását és aktív használatát egyaránt segíti, ha a nyelvtanulók fogalmi metaforák köré szervezeten ismerkednek meg a metaforák jelentésével. A fogalmi metaforák köré való rendezés rendszert teremt az elsajátítandó szókinccsben, és mint bármilyen jellegű szervezettség, ez már megkönnyíti az elsajátítást (Boers 2000: 557–563). A metaforák tanítása még eredményesebbé tehető, ha a fogalmi metaforák explicit bemutatásával párhuzamosan a kifejezések mentális képei is elemzésre kerülnek (Shaffer 2005).

⁶ Az ún. frazeológiai hamis barátokkal, vagyis az olyan kifejezésekkel, amelyek látszólag megegyeznek a cél- és a forrásnyelvben különösen óvatosan kell bánni, mert a nem megfelelő célnyelvi használat kellemetlen helyzetbe hozhatja a nyelvtanulót. A spanyol *dar a alguien un tirón de orejas* szó szerint azt jelenti, hogy 'adni valakinek egy fülhúzást', ami korántsem esik egybe a magyar kedveskedő (?) születésnap fülhúzóztatással, hanem 'leszidni valakit' jelentéssel bír.

9. A kifejezések valenciája

A többtagú metaforikus kifejezések esetében szükséges megkülönböztetni azok külső (konstrukcióextern) és belső (konstrukcióintern) valenciáját.

A belső valencia a frazeológiai egység szerkezetét tekintve azt jelenti, hogy a frazeológiai egység feje meghatározza a kifejezés kötelező belső vonzatait (Forgács 2012: 185). A *kiteszi valakinek a szűrét* kifejezés esetében például a *kitesz* ige *Mit?* kérdésre válaszoló automatikus vonzata a kifejezés belső szerkezetében jelenik meg a *szűrét* komponensben. A belső valencia elsajátítása nem feltétlenül okoz gondot a kifejezés megtanulásában, hiszen az a kifejezés állandó elemét alkotja, tehát a frazeológiai elem szerves részét képezi. Arra mindenképpen tanácsos felhívni a nyelvtanuló figyelmét, hogy a belső valencia megváltoztathatatlan, a hibás elsajátítás és használat értelem-csorbulást, rossz használatot eredményez.⁷

A kifejezés külső valenciája a metaforikus kifejezéshez kötődő külső vonzatokat határozza meg. Ezek nélkül a kifejezés mondatba foglalva nem teljes. A frazeológiai egység külső valenciájának megfigyelése és elsajátítása elengedhetetlen, mert annak egy vagy több komponense is módosulhat morfológiailag a mondatba beépülve. Az *összeakasztja a bajszát valakivel* kifejezés esetében a *-val/-vel* rag szükséges ahhoz, hogy a szerkezet morfoszintaktikailag helyes legyen, illetve a kifejezésben található possessivus is változhat (pl. *összeakasztották a bajszukat a család többi tagjával*.)

10. Metaforikus kifejezések a nyelvórán – ötletek és lehetőségek

A tanulmánynak ezen fejezetében a teljességre törekvés nélkül mutatok be néhányat a metaforikus kifejezések tanítására készített saját anyagok közül, az elsajátítás egyes lépéseire helyezve a hangsúlyt. A kifejtett elméleti megközelítés és háttér szükséges volt ahhoz, hogy a nyelvtanulóknak a metaforikus kifejezések mibenléte már ne okozzon gondot, hanem csak feladatlapokon megjelenő metaforikus kifejezések elsajátításába kelljen kognitív energiát fektetniük.

A metaforikus kifejezések tanításakor az elsődleges feladat a nyelvtanulók ráhangolása a metaforikus kifejezések felismerésére. Az eredeti szövegeken alapuló inputra épülnek az olyan típusú feladatok, amelyek során a nyelvtanulóknak különböző írott és audiovizuális (pl. reklámok, újságcímek, filmrészletek stb.) szövegekben kell megtalálniuk a metaforikus kifejezéseket. A metaforikus jelentés felismerése egyrészt fontos lépése a metaforák elsajátításának, másrészt pedig az eredeti szövegek pontosan megmutatják az adott metafora lehetséges kontextusait, konnotációját. Emellett alkalmat adnak a jelentés és használat megvitatására.

⁷ Az *kiteszi valakinek a szűrét* kifejezés esetében az **kiteszi valakinek a szűrére* értelmezhetetlen egy célnyelvi beszélő számára.

Az 1-es számú melléklet egy ilyen típusú feladatsort mutat be. Ahogy azt már is említettem, fontos felhívni a nyelvtanulók figyelmét arra, hogy egy metaforikus kifejezés szó szerint is értelmezhető.

A 2-es számú feladatlap Tóth Krisztina *Pogi néni* című novellájának feldolgozásához készült. A nyelvtanulóknak – a novella teljes szövegének ismeretében – az a feladata, hogy a mondatban kiemelt kifejezés szó szerinti vagy átvitt értelmű jelentéséről döntenek. A kiemelt kifejezések szó szerinti jelentése még humor forrása is lehet, ami arra is ráirányítja a nyelvtanulók figyelmét, hogy milyen kellemetlen helyzetbe kerülhetnek metaforák szó szerinti értelmezésével.

A metaforikus jelentés felismerése után a következő lépés a kifejezések elsajátításának megkönnyítése a nyelvtanuló számára, a kifejezés morfoszintaktikai, pragmatikai és kontextuális aspektusainak bemutatása gyakoroltatása. Minderre alkalmasak a szókincs tanítására már bevált módszerek, mint például a kifejezés megfigyelése kontextusban, a jelentés összekötése a kifejezéssel, szó szerinti jelentés metaforikussal való helyettesítése vagy a kifejezés behelyettesítése mondatba. A kifejezések hosszú távú memóriába való elraktározásához jól kihasználható azok szó szerinti jelentésének erős képisége (pl. *csütörtököt mond, valakinek két bal lába van* stb.). Ezek lerajzolása, a kifejezés jelentésének gesztusokkal való elmutogatása, a rajz és a gesztikuláció párosítása segíti a kifejezés mentális képként való rögzülését.

A metafora elsajátítása nemcsak a jelentés és morfoszintaktikai viselkedés megtanulását, hanem a pontos konnotáció megértését is magában foglalja. Ezt próbálja gyakoroltatni a 3-as számú mellékletben bemutatott feladatlap, amely Schein Gábor *Annácska születésnapja* című tárcanovellájához készült. Az első feladatban a nyelvtanulónak kell kikövetkeztetnie a jelentést a metaforikus kifejezés alkotóelemeinek jelentése alapján, a másodikban pedig a megadott jelentést kell társítania a kifejezéshez. Ezt követően a harmadik feladatban a nyelvtanulóknak meg kell keresniük a szövegrészletben azokat a helyzeteket, amelyeknek leírására alkalmazhatók a kifejezések.

A 4-es számú melléklet egy a metaforákra készített hibakereséses és -javításos feladatlap. Ebben a tanulók feladata a metaforikus kifejezések nyelvtani, lexikai vagy fogalmi hibáinak (vagyis a nem megfelelő kontextusban való használatnak) detektálása, a hiba kijavítása és a mondat megfelelő formában való újrainírása. (A feladatlap mondatai természetesen csak olyan kifejezéseket tartalmaznak, amelyekkel a nyelvtanulók korábban órai keretek között explicit módon foglalkoztak.) A hibakeresés és -javítás feladattípusok egyszerre több funkciót is betöltenek: egyrészt gyakoroltatják a kiválasztott nyelvi jelenséget, másrészt visszajelzést adnak a tanuló számára az elsajátított – vagy annak hitt – nyelvi jelenséggel kapcsolatban; harmadrészt pedig lehetőséget adnak a nyelvtanulónak, hogy nyelvsajátítása folyamatára reflektáljon.

Az 5-ös, 6-os és a 7-es számú melléklet különböznek abból a szempontból, hogy nem egy feladattípust, hanem egy-egy tematika köré rendezett metaforikus kifejezések tanításának egy lehetséges módját mutatják be. Az 5-ös számú melléklet a testrészneveket tartalmazó metaforikus kifejezések tanítására fókuszál a KER szerinti A2 szintre tervezve. Ez utóbbi tény teszi a feladatlapot érdekessé, ugyanis ezen a nyelvi szinten metaforikus kifejezések szinte soha nem kerülnek elő. A feladatlap olyan csoport

számára készült, amely már ismeri a birtoklás kifejezését, illetve a testrészeket. E két téma egymással jól kombinálható, és metaforikus kifejezések bevezetésére jól kiaknázható. A feladatlap segítségével a nyelvtanulók saját fantáziájukra, kreativitásukra és anyanyelvükre támaszkodva különböző feladatok (a hagyományosnak tekinthető rajzolás, jelentéssel való összekötés, behelyettesítés) végrehajtásán keresztül lesznek képesek kreatívabb, színesebb leírását adni egy személynek. A feladatlap a nyelvtanulók számára sikerélményt is jelenthet saját nyelvi előrehaladásuk szempontjából, ugyanis azt az érzést keltheti bennük, hogy már viszonylag alacsony szinten meg tudnak birkózni egy általában véve nehéznek tartott témával. A testrészeket tartalmazó kifejezések tanítása mindenképpen fontos, ugyanis szócsoporthalmazok között nagy arányban találunk rá példákat minden nyelvben. Ennek hátterében a kognitív nyelvészet magyarázata szerint a testesültség áll, amely szerint elvont fogalmak konceptualizálására a test (és a közvetlen fizikai tapasztalatok) sokszor szolgál forrástartományként (Lakoff–Johnson 1980; Kövecses 2010: 231; Tolcsvai Nagy 2013: 386; Ibarretxe–Antuñano 2012: 97–122; Tyler 2012: 22).

Szintén a testesültség nyelvi jelenségén alapul a 6-os számú melléklet, amely olyan szó szerint és metaforikus értelmű lexikát (tehát nem csoportlexémákat) mutat be, amelyek szó szerinti jelentésük alapján az időjárási elemekhez, vagyis a közvetlen fizikai tapasztalathoz kapcsolódnak; átvitt értelemben pedig absztrakt jelenségeket írnak le.⁸ A feladatlap az időjárás leírására szolgáló melléknevek szó szerinti jelentésének bevezetésétől halad a metaforikus jelentések bemutatása, gyakoroltatása, és aktív használata felé.

A tanulmányban korábban már említettem, hogy kifejezések metaforikus tematika köré rendezése elősegíti az elsajátításukat és elraktározásukat a hosszú távú memóriában. Az egyik ilyen lehetséges metaforikus tematika AZ ÉLET JÁTÉK, amely univerzálisnak, legalábbis a kultúrák nagy részében megtalálhatónak tekinthető. A 7-es számú mellékletben található feladatlapon néhány fogalmi metafora bevezetésével kezdődik annak illusztrálására, hogy mit is jelent ez a fogalom. A következő két feladat arra kéri a nyelvtanulókat, hogy beszélgessenek el az élet és a játék közös jellemzőiről és párhuzamairól. A 4. és 5. feladat a kifejezések jelentésének elképzelésére és meghatározására koncentrál. A 6. feladat arra kéri a nyelvtanulókat, hogy keressenek arra példákat az interneten, hogy a kifejezések milyen kontextusban szerepelnek, majd kutatásuk eredményét a csoport tagjainak is be kell mutatniuk. A 7. feladat a diákok anyanyelvükkel vagy más idegen nyelvekkel kapcsolatos tudására és kreativitására apellálva azt kéri, hogy próbáljanak meg hasonló kifejezéseket írni. A 8. és 9. feladat a kifejezések aktív használatát célozza meg: egyrészt a kifejezések valenciáját gyakoroltatja egy hagyományos, behelyettesítő drillen keresztül; másrészt pedig – zárófeladatként – egy, a kifejezéseket tartalmazó szöveg írását kéri. Ez a feladatlap B1 szinttől kezdve használható.

A 8-as számú feladatlap, amelynek alapja a Kemény István *Huszedik évünk* c. versében kibontott Hold-Föld-Naprendszer metafora/allegória, a B2+ vagy az annál

⁸ A feladatlap Gillian Lazar (2003) *Metaphors and Meanings: Activities to Practise Figurative Language* c. könyvében bemutatott anyag alapján készült.

magasabb szintű nyelvtanulók, illetve a származásnyelvi tanulók számára készült. Ez a szöveg kiváló példa a költői nyelv metaforáira és metaforikus kreativitására, és arra, hogy hogyan lehet új forrástartományi elemeket (Hold és Föld vonzása) bevonni egy elvont céltartomány (SZERELEM, VONZÓDÁS) leírására. A feladatlap nem utolsósorban alkalmas arra is, hogy megismerkedjenek egy kortárs magyar költő nevével és legalább egy szövegével.

11. Összefoglalás

A nyelvoktatás soha nem választható el a célnyelv kultúrájának tanításától. Ahhoz, hogy egy adott nyelvtanuló teljesen mértékben metaforikusan kompetensnek mondhasza magát, szükséges, hogy megértse a célnyelv fogalmi preferenciáit olyan szinten, hogy önmaga is a célnyelvben is elfogadható módon legyen képes metaforikusan kifejezni magát. Ez a metaforikus kompetencia szempontjából úgy értelmezhető, hogy a nyelvtanuló – megfigyelve a célnyelv társadalmi, történelmi stb. változásait – képes felismerni és értelmezni azok nyelvi megvalósulásait. Sőt, ennek mentén ő maga is tud az új körülményekből fakadó, a célnyelv fogalmi preferenciáinak megfelelő metaforikus kifejezéseket létrehozni. A metaforikus kifejezések tanítása az egyik módja annak, hogy közelebb vigyük a nyelvtanulót a magasabb metaforikus kompetencia és kulturális ismeretek elsajátításához.

Irodalom

- Andreou, Georgia – Galantomos, Ioannis 2008. Designing a conceptual syllabus for teaching metaphors and idioms in foreign language context. *Porta Linguarum* 9: 69–77.
- Bárdos Jenő 2007. Ekvivalenciák és kompetenciák a nyelvvizsgák világában. *Educatio* 2: 231–242.
- Boers, Frank 2000. Metaphor Awareness and Vocabulary Retention. *Applied Linguistics* 21/4: 553–571.
- Boers, Frank 2004. Expanding Learners' Vocabulary Through Metaphor Awareness: What Expansion, What Learners, What Vocabulary? In: M. Achard – S. Niemeier eds. *Cognitive linguistics, second language acquisition, and foreign language teaching*. Mouton de Gruyter, Berlin. 211–232.
- Danesi, Marcel. 1986. The Role of Metaphor in Second Language Pedagogy. *Rossegna Italiana di Linguistica Applicata* 18: 1–10.
- Danesi, Marcel – Grieve, Caitlin 2010. Conceptual Error Theory and the Teaching of Italian. *Italica* 87/1: 1–20..

- Forgács Tamás 2012. *Bevezetés a frazeológiába. A szólás- és közmondáskutatás alapjai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Forgács Tamás 2018. *Történeti frazeológia*. Akadémiai doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Szeged. http://real-d.mtak.hu/1167/7/dc_1566_18_doktori_mu.pdf, hozzáférés: 2022. március 19.
- García Moreno, Elena María 2011. The Role of Etymology in the Teaching of Idioms Related to Colours in an L2. *Porta Linguarum* 16: 19–32.
- Ibarretxe-Antuñano, Iraide – Valenzuela, Javier 2012. Lingüística cognitiva: origen, principios y tendencias. In: Ibarretxe-Antuñano, Iraide – Valenzuela, Javier eds. *Lingüística Cognitiva*. Anthropos, Barcelona. 97–122.
- Irujo, Suzanne 1986. A piece of cake: learning and teaching idioms. *ELT Journal* 40/3: 236–242.
- Irujo, Suzanne 1993. Steering Clear: Avoidance in the Production of idioms. *IRAL XXXI/3*: 205–219.
- Kecskés István 2000. Conceptual fluency and the use of situation-bound utterances in L2. *Links & Letters* 7: 145–161.
- Klaudy Kinga 1989. Az ekvivalencia fogalma a fordításelméletben. *MNyr.* 1: 84–93.
- Kovács Renáta 2022. Magyar mint idegen nyelvet tanuló japán egyetemisták írott szövegeinek elemzése a metaforikus kifejezések funkciói szempontjából. *Frontier of Foreign Language Education* 5: 331–341.
- Kövecses Zoltán – Szabó Péter 1996. Idioms: A View from Cognitive Semantics. *Applied Linguistics* 17/3: 326–355
- Kövecses Zoltán 2000. A cognitive linguistic view of learning idioms in an FLT context. *Applied Cognitive Linguistics II: Language Pedagogy*. 87–115. Linguistic Agency, Duisburg <https://www.researchgate.net/publication/302961981>
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Kövecses Zoltán 2010. Metaphor, creativity, and discourse. *DELTA* 26 (spec. ed.) <http://www.scielo.br/pdf/delta/v26nspe/v26nspe16.pdf>. hozzáférés: 2019. május 10.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lakoff, George – Johnson, Mark 1980. *Metaphors we live by*. University of Chicago Press, Chicago
- Littlemore, Jennifer – Low, Graham. 2006. Metaphoric competence, second language learning and communicative language ability. *Applied Linguistics* 27/2: 268–294.
- Low, Graham D. 1988. On Teaching Metaphor. *Applied Linguistics* 9/2: 125–147.
- Low, Graham D. 2020. Taking Stock after Three Decades: „On Teaching Metaphor” Revisited. In: Piquer-Piriz, Ana María – Alejo-González, Rafael eds. *Metaphor in Foreign Language Instruction*. De Gruyter Mouton, Berlin / Boston. 27–56.
- Lukács Béla 2022. Teaching Idioms in the Cognitive Way. In: János István szerk., *Tradíció és innováció ötvözete a Nyíregyházi Egyetemen*. Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza. 257–275.
- Munske, Horst Haider 1993. Wie entstehen Phraseologismen? In: Mattheier, Klaus Jürgen et al. eds. *Vielfalt des Deutschen*. Lang, Frankfurt a/M. 481–516.

- Piñeros Valbuena, Edith Lorena – Rubiano Jiménez, Nathalie Fernanda 2018. *Un pequeño espacio en la inmensidad de la metáfora. Desarrollo de la competencia metafórica en la enseñanza de ELE en niveles intermedio-bajo*. Pontificia Universidad Javeriana, Facultad de Comunicación y Lenguaje Bogotá, D. C.
- Shaffer, David E. 2005. Teaching Idioms. *The Internet TEFL Journal*. https://www.academia.edu/12164066/Teaching_Idioms, hozzáférés: 2020. január 31.
- Szili Katalin 2021. A metaforikus kompetencia fejlesztésének kérdéséhez (A helymetaforákban rejlő lehetőségek). *Hungarológiai Évkönyv* 22/1–2: 72–88.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris, Budapest.
- Tyler, Andrea 2012. *Cognitive Linguistics and Second Language Learning: Theoretical Basics and Experimental Evidence*. Routledge, New York.
- Valeva, Gloria 1996. On the Notion of Conceptual Fluency in a Second Language. In: Pavlenko, Aneta – Salaberry, Rafael eds. *Cornell Working Papers in Linguistics* 14. Cornell University, Field of Linguistics, Ithaca. 25–49.

Források

- ÉKsz² = Pusztai Ferenc szerk. 2003. Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Garam Katalin 2022. Helycsere fejfájásokkal. Új helyzet Svédországban. *Élet és irodalom* LXVI/38. <https://www.es.hu/cikk/2022-09-23/garam-katalin/helycsere-fejfajasokkal.html>
- Szita Szilvia – Pelcz Katalin 2013. *MagyarOK B1+*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

Webes források

- <https://hvg.hu/360/hetilap360/2022/40/20224008vilag2>, hozzáférés: 2022. október 7.
- <https://hvg.hu/360/hetilap360/2022/41/20224105magyar3>, hozzáférés: 2022. október 18.
- <https://www.klubradio.hu/musorok/a-vilag-urai-4>
- <https://nlc.hu/lelek/20221016/dr-mate-gabor-normalis-vagy-interju/>, hozzáférés: 2022. október 16.
- <https://24.hu/kozelet/2022/10/15/orban-viktor-beszed-katona-szellem-haboru/>, hozzáférés: 2022. október 15.
- <https://m4sport.hu/forma-1/cikk/2020/05/13/marko-sajnalja-de-nem-tud-mentoo-vet-dobni-vettelnek/>, hozzáférés: 2022. október 15.
- <https://wmn.hu/wmn-life/58705-polner-laura-a-tetovalasaim-szamomra-azt-jelentik-hogy-egyenkent-foltokban-foglalom-vissza-ezt-a-testet-azt-jelentik-szeretem-annyira-hogy-fel-merjem->, hozzáférés: 2022. október 15.

A feladatlapokhoz felhasznált szövegek

Gillian Lazar 2003. *Metaphors and Meanings: Activities to Practise Figurative Language*.

Cambridge University Press, Cambridge.

Kemény István 2012. *A királynál*. Magvető, Budapest.

Schein Gábor 2009. Annácska születésnapja. *Élet és irodalom* LIII/36.

Tóth Krisztina 2017. *Párducpompa*. Magvető, Budapest

1. számú melléklet: Metaforák felfedezése

1. Keresd meg és húzd alá azokat a kifejezéseket a következő szövegrészekben, amelyek szerinted nem szó szerint értendők! (Egy-egy szövegben akár több metaforikus kifejezés is előfordulhat!) A táblázat üres oszlopába azt írd be, hogy szerinted miért használja a beszélő (a szerző) éppen ezeket a kifejezéseket! Milyen hatást kelt vele?

„(...) háborúpárti héjáknek bizonyítaniuk kell, hogy az újabb harcéri vereségek ellenére is ura a helyzetnek.” ¹	
„Ha ez egy háború lenne, akkor azt mondanám, hogy az elmúlt 22 évben egy csatát sem nyertünk. Mostanra már csak a stratégiai visszavonulás maradt” – jelzi a helyzet kilátástalanságát Koroknai Sándor, a balmazújvárosi Lengyel Menyhért Városi Könyvtár vezetője.” ²	
„A világ urai. Merre rángatják a világ szekerét a hatalmasok?” A Klubrádió a <i>Világ urai</i> című műsorának főcíme. ³	
„Felzabál minket ez a világ, amit teremtettünk. – Interjú dr. Máté Gáborral” ⁴	
„Mi magyarok akkor tudunk igazán jól teljesíteni, ha van leküzdendő akadály, ha az országban körbeviszik a véres kardot.” „Nem dughatjuk homokba fejünket, ha így megy tovább a szankciók megrendítik Európát. A kontinens gazdasága féltéken, az emberek megélhetése veszélyben van.” ⁵	
„ Marco sajnálja, de nem tud mentőövet dobni a Vettelnek ” „A német versenyző 2015-ben nagy lelkesedéssel érkezett a Red Bulltól a Ferrarinhoz, most viszont – hacsak nem történik váratlan az idei bajnokságban – jó eséllyel csalódottan fogja becsukni maga mögött Maranello kapuját.” ⁶	

¹ <https://hvg.hu/360/hetilap360/2022/40/20224008vilag2>, hozzáférés: 2022. október 7.

² <https://hvg.hu/360/hetilap360/2022/41/20224105magyar3>, hozzáférés: 2022. október 18.

³ <https://www.klubradio.hu/musorok/a-vilag-urai-4>

⁴ <https://nlc.hu/lelek/20221016/dr-mate-gabor-normalis-vagy-interju/>, hozzáférés: 2022. október 16.

⁵ <https://24.hu/kozelet/2022/10/15/orban-viktor-beszed-katona-szellem-haboru/>, hozzáférés: 2022. október 15.

⁶ <https://m4sport.hu/forma-1/cikk/2020/05/13/marko-sajnalja-de-nem-tud-mentoövet-dobni-vettelnek/>, hozzáférés: 2022. október 15.

2. számú melléklet: Kifejezések szó szerinti és metaforikus jelentése

Válaszd ki a lehetőségek közül, hogy mit jelentenek a vastag betűvel szedett kifejezések!

- 1) Pogi néni **belülről** ismert minden kulturális intézetet.
 - a) Pogi néni ismerte a kulturális intézetek minden szobáját és irodáját.
 - b) Pogi néni jól ismerte a kulturális intézeteket, mert mindegyikben járt már.
- 2) Pogi néni minden alkalommal **harcolt** azért, hogy tudjon ingyen pogácsát enni és bort inni.
 - a) Pogi néni pisztollyal fenyegetett mindenkit, ha nem adtak neki pogácsát.
 - b) Pogi néni mindent megtett egy kis ingyen borért és pogácsáért.
- 3) A színház és a mozi programja **ütközött**.
 - a) A színház és a mozi programja eltérő volt.
 - b) A színház és a mozi programja ugyanabban az időben volt.
- 4) **Szorosan** álltunk az asztal mellett.
 - a) Nagyon közel álltunk az asztalhoz.
 - b) Nagyon szűk nadrágban álltunk az asztal mellett.
- 5) Mindenképpen akart egy szelfit a híres íróval, ezért **lecövekelt** mellette.
 - a) A híres író mellé állt egy bottal a kezében.
 - b) A híres író mellé állt és el sem mozdult mellőle.
- 6) **Feszített tempóban** kellett dolgozni.
 - a) Sokat kellett dolgozni.
 - b) Megállás, pihenés nélkül kellett dolgozni.
- 7) Nagyon **idegen** a stílusomtól a narancssárga szín.
 - a) Soha nem hordanék narancssárga ruhát, mert nem tetszik az a szín.
 - b) Nekem nem áll jól a narancssárga szín.
- 8) Éva jobban kedvelte a **nyílt** harcmodort.
 - a) Éva nem szerette titkolni, hogy mit szeret vagy, hogy mit csinál.
 - b) Éva jobban szeret szabad levegőn karatézni, mint egy zárt teremben.
- 9) Az **orrom előtt vitték el** az utolsó doboz szaloncukrot.
 - a) Az eladó az orrom elé emelte a szaloncukrot, majd visszatette a polcra.
 - b) Pont akkor, amikor én akartam vásárolni, vitték el az utolsó doboz szaloncukrot.
- 10) Egy **büdös szót** sem mertünk szólni, amikor a tanár mérges lett.
 - a) Nagy csendben maradtunk, amikor a tanár mérges lett.
 - b) Rossz szag volt a teremben, ezért a tanár mérges lett.
- 11) **Elhűlve** nézte, ahogy Pogi néni beöntötte a pogácsát a táskájába.
 - a) Úgy érezte, nagyon hideg van, amikor látta, hogy Pogi néni beönti a pogácsát a táskájába.
 - b) Nagyon meg volt lepődve, amikor látta, hogy Pogi néni beöntötte a pogácsát a táskájába.

3. számú melléklet: Kifejezések kontextusban

1) Mit jelentenek szerinted a következő kifejezések? Próbáld meg csak az egyes szavak jelentését megnézve kitalálni a teljes kifejezés jelentését!

- valakit megesz az irigység

.....

- valaki harcol valaki ellen

.....

- valaki a figyelem középpontjában áll

.....

- valakinek könnyek csillognak a szemében

.....

2) Kösd össze a kifejezéseket a jelentésükkel!

- | | | | |
|---|---|----|---|
| 1 | valakit megesz az irigység | a. | valaki nagyon boldog valami miatt, valaki nagyon örül valaminek |
| 2 | valaki harcol valaki ellen | b. | valaki nagyon irigy egy másik emberre |
| 3 | valaki/valami a figyelem középpontjában áll | c. | valaki nem szeret valakit és ezért mindent megtesz ellene |
| 4 | valakinek könnyek csillognak a szemében | d. | mindenki csak egy emberre vagy dologra figyel |

3) Az első részletéből, melyik résszel vagy a szereplők közül kivel azonosítanád a kifejezéseket? Írd a megfelelő szövegrész mellé a számokat. Kis nyilakkal is dolgozhatsz!

1. valakit megesz az irigység, 2. valaki harcol valaki ellen, 3. valaki a figyelem középpontjában áll, 4. valakinek könnyek csillognak a szemében

Repül az idő. Annácska októberben lett ötéves. Nemrég még az ötlünkben dajkáltuk, mondogatták a rokonok. Nemrég még a vállamon aludt el, mondta az apja. Nemrég még a mellemből evett, sóhajtott az anyja. Egyedül Annácska érezte úgy, hogy nem múlik elég gyorsan az idő. Még mindig csak ötéves, miközben a bátyja már kilenc. Ha továbbra is ilyen lassan követik egymást a születésnapok, ha ezután is ilyen sokat kell várnia az egyikre a másik után, soha az életben nem fogja behozni azt a baromállatot. Annácska ilyen szavakat hozott haza az óvodából.

Hozott még mást is, és amint megfelelő pillanat kínálkozott, egyiket sem mulasztotta el kipróbálni a bátyján. A bátyja ellen minden eszköz bevetése megengedett, amíg az a hülye nem ismeri el, hogy hiába kilencéves, akkor is ő a kisebb. Ha már abban nem cserélhetnek, hogy Annácska legyen a fiú, a bátyja pedig a lány. A legjobb volna, ha minden hónapban volna egy születésnapja. Nemesak azért, mert akkor fél éven belül ő lenne a nagyobb, hanem azért is, mert Annácska nagyon szerette, ha őt ünneplik.

4. számú melléklet: Hibakeresés

Keressd meg a hibát a következő kifejezésekben! A hiba lehet a nyelvtanban, a kifejezés lexikájában, vagy használatában. Írd le a helyes mondatot!

1) Péternek jobban fog az agyam, ha friss levegőn tanul.

.....

2) Ma reggel a lábam előtt ment el busz.

.....

3) Amikor elegendem van a családommal, inkább elmegyek találkozni a barátaimmal.

.....

4) Hosszú út állt még előtte: hazafelé még a boltba és a gyógyszertárba is be akart menni.

.....

5) Csak este jutott az eszébe, hogy aznap van az anyukám születésnapja.

.....

6) Nagyon gyorsan dobogott a lába Fanninak, amikor meglátta a nagy Ő-t az utcán.

.....

7) A laptopom pont akkor mondott pénteket, amikor a legnagyobb szükségem lett volna rá.

.....

8) Ma reggel bőrig áztam a zuhany alatt.

.....

9) Amikor a torkomig vagyok a tanulással, felállok és tornázok egy kicsit.

.....

10) A nagy veszekedés után sajnós azt kellett mondanom Arnoldnak: „Arnold, az utunk ezennel elválnak.”

.....

5. számú melléklet: „Metaforikus” testrészek

1) Szerinted mit jelentenek ezek a kifejezések? Kösd össze a mondatokat a jelentésükkel!

A. Marci nagyon szereti a hasát.	1. Szemtelenül válaszol.
B. Béla nagyon jó fej.	2. Nem tud jól táncolni, sportolni.
C. Zsoltinak elég nagy arca van.	3. Vicces, kedves aranyos.
D. Kristófnak mostanában nagy a szája.	4. Nagyon fáradt.
E. Balázs alig áll a lábán.	5. Nagyon szeret enni.
F. Tündinek két bal lába van.	6. Beképzelt.
G. Zitának nagyon jó feje van.	7. Okos.

2) Írd le a kifejezések jelentését! Használhatod az anyanyelvedet is!

valaki nagyon szereti a hasát
valakinek nagy arca van
valakinek nagy a szája
valaki alig áll a lábán
valakinek két bal lába
valakinek jó feje van
valaki jó fej

3) Válassz ki három kifejezést és rajzold le a csoporttársaidnak! Ők pedig próbálják meg kitalálni, melyik kifejezésre gondoltál!**4) Helyettesítsd be a megfelelő kifejezéseket a mondatokba!**

- a) A barátomat mindenki imádja, mert nagyon
- b) Mi nagyon, de vigyáznunk kell, mert már így is egy kicsit kövérek vagyunk.
- c) Kristófot senki nem kedveli, mert
- d) A hosszú munkanap után (én).
- e) Móni nagyon gyorsan megérti a nyelvtant, neki a nyelvekhez.
- f) Amióta iskolába jár, a fiamnak Azt hiszi, csak neki lehet igaza.
- g) Ők biztos nem akarnak a buliban táncolni, mert

5) Mutass be általad ismert embereket (barátokat, tanárokat, családtagokat, híres embereket, stb.) a tanult kifejezések segítségével. Például:

A testvérem szereti a hasát, ezért egy kicsit dundi. Én kedves vagyok és jó humorom is van, ezért mindenki szerint jó fej vagyok. 😊

6. számú melléklet: Az időjárás és metaforái

1) Olvasd el a következő időjárás-jelentést!

Kedves Hallgatóink!

Időjárás-jelentést hallanak. A mai reggelt az ország területén sokan fagyosnak érzik, és a ködös idő sem motívál kimozdulásra. Az utak is jegesek, ezért legyünk óvatosak.

Az idő azonban szerencsére hamarosan változni fog. Bár a reggelek még egész héten hűvösök lesznek, de szerda magasságában már derűs lesz az idő, a mostani viharos szél helyett csak langyos szellő fog fújlogálni. Annak ellenére, hogy néha borúsak látjuk majd az eget, az idő száraz marad. Bár nagyon jók a kilátások a hőmérsékletet tekintve is, azért senki ne öltözzön szellősen, csalóka még az idő!

- Keresd meg az időjárást leíró mellékeveket!
- A te országodban melyik régióra, mikor jellemző, hogy
 - ködös az idő
 - egesek az utak
 - viharos szél fúj
 - borús az ég

2) Magyarázd meg a szótár segítségével, mi a különbség a következő mellék- és főnév párok között!

- jeges-fagyos
- meleg-langyos
- viharos-szeles
- derűs-borús (derült-borult)
- szél-szellő

3) A fenti mellékeveknek és főveveknek nemcsak szó szerinti, az időjárással kapcsolatos, hanem metaforikus jelentésük van, amely általában egy személy lelkiállapotára vonatkozik. Keresd meg a szavak metaforikus jelentéseit!

a. fagyos	1. közönyösen tartózkodó, kissé rideg magatartás
b. szeles	2. bizonytalan, határozatlan, nem világos (gondolat)
c. hűvös	3. szenvedélyes érzelmeket támasztó
d. derűs	4. ruha, ami átreszti a levegőt és hideg időben nem tartja a meleget
e. viharos	5. szemmel láthatóan hűvös, rideg, barátságtalan
f. száraz	6. kedvetlen, szomorú, bánatos
g. langyos	7. elhamarkodottan cselekvő, kapkodó személy
h. ködös	8. zavartalan, belső nyugalomra lelt, vidám személy
i. borús	9. lagymatag; se hideg, se meleg, különösebb érzelem nélküli
j. szellős	10. rideg mélyebb érzelmeket nem mutató személy; érdektelen, unalmas téma

4) A 3-as feladat szavai közül válaszd ki azokat, amelyek beillenek a mondatpárokba!

_____ az utak, jobb, ha ma nem megyünk autóval.
Krisztaf _____ pillantásokat vetett rám, ebből tudta, hogy azt szeretné, hogy csendben maradjak.
A nagy _____ben lassan haladt a forgalom.
Elég _____ nekem ez a téma, nem nagyon értem, hogy miről van szó.
Imádom az ilyen langyos, _____ tavaszi időt.
Kicsit _____ öltöztem fel, nem számítottam rá, hogy ennyire lehűl az este
Lefekvés előtt mindig iszom egy pohár _____ tejet. Attól jobban alszom.
Többet vártam ettől a filmtől, szeríntem elég _____ lett a sztori.
A kapcsolatuk mindig is _____ volt: többször szakítottak, majd újra kibékültek az évek során.
Igazi megszállott szőrfűs vagyok: _____ időben imádom a legjobban kimenni szőrfőzni a Balatonra

5) Válasszatok ki a következő kifejezésekből egyet és írjatok egy rövid dialógust, amely leírja a situációt. Játsszátok is el a csoportársaitoknak, ők pedig kitalálják, melyik kifejezést vittétek színre!

- jeges pillantás(t) vet valakire
- viharos kapcsolat
- szeles viselkedés
- ködös magyarázat
- hűvös fogadtatás(ban részesül valaki)
- borús kedv

6) Beszélgetés. Csoportban beszélgetsetek a következő kérdések alapján!

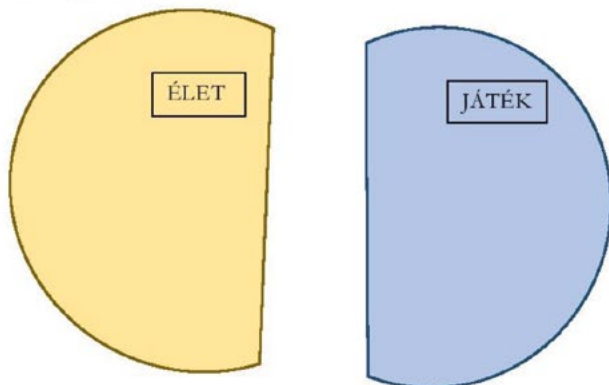
- Mikor érezted mostanában úgy, hogy borús kedved volt?
- Kire kellett mostanában jeges pillantást vetned?
- Melyik tárgy volt a legködösebb számodra a középiskolában?
- Mit csinálsz, ha a tanár az órán egy nagyon száraz témáról beszél?
- Volt már olyan film, amitől sokat vártál, és később kiderült róla, hogy elég langyos?

7. számú melléklet: Fogalmi metaforák: AZ ÉLET JÁTÉK (1. oldal)

1) Szerinted milyen fogalmi metaforákhoz tartoznak a következő metaforikus kifejezésekhez?

- | | |
|---|---------------------------|
| A. Teljesen magam alatt vagyok. | 1. A SZERELEM BETEGSÉG |
| B. Széchenyi a legnagyobb magyar. | 2. A GONDOLATOK NÖVÉNYEK |
| C. Jó munkám van, megtaláltam a nagy Ő-t: most úgy érzem, jó úton vagyok. | 3. AZ ÉLET JÁTÉK |
| D. Éva örülten szerelmes Daniba. | 4. A SZOMORÚSÁG LENT VAN |
| E. Ez egy valóban gyümölcsöző ötlet. | 5. AZ ÉLET EGY UTAZÁS |
| F. Zsolti nyílt kártyákkal játszik. | 6. A FONTOS DOLGOK NAGYOK |

2) Párban dolgozva írjátok be a formákba, hogy mi jut eszetekbe a következő két szóról: élet és játék!



A két forma közé pedig azt írjátok be, hogy szerintetek mi a közös az életben és a játékban!

3) Mit gondoltok, miért lehet azt mondani, hogy AZ ÉLET JÁTÉK?

.....

.....

.....

4) Mit jelentenek szerinted az aláhúzott kifejezések?

- Máté új életet akart kezdeni és ehhez mindent egy lapra tett fel: elindult Amerikába szerencsét próbálni.
- Ideje, hogy mindenki nyílt kártyákkal játsszon, hogy kideríthessük, mi is az igazság.
- Annamari megütötte a főnyereményt, amikor egy gazdag és jóképű spanyol nemeshez ment férjhez.
- Mindenki az életével játszik, aki megpróbál felmászni az Everestre.
- Rossz lóra tettek a befektetők az afrikai piacon és végül mind elvesztették a pénzüket.
- A kormány mattot adott az új híd építésére, így egy ideig nem lesz új híd a Tiszán.

7. számú melléklet: Fogalmi metaforák: AZ ÉLET JÁTÉK (2. oldal)

5) Próbáld meg átfírni az aláhúzott kifejezéseket a saját szavaiddal!

- a)
- b)
- c)
- d)
- e)
- f)

6) Válassz ki hármat-négyet a 3-as feladat kifejezéseiből és nézz utána interneten, hogy milyen kontextusban fordulnak elő! Mutasd be csoporttársaidnak a kutatás eredményeid!

.....
.....
.....

7) Próbáld meg hasonló kifejezéseket írni, olyanokat tehát, amelyek azt fejezik ki, hogy AZ ÉLET JÁTÉK! Lehetsz kreatív is, de vehetsz példákat az anyanyelvedből vagy bármilyen általad ismert idegen nyelvből!

.....
.....
.....
.....
.....

8) Helyettesítsd be a megfelelő mondatokba a 3-as feladat kifejezéseit!

- a) A kutatók hiába tudták, hogy _____, nekivágtak az expedíciónak.
- b) Ha mindenki _____, most pontosan tudnánk, mi a helyzet.
- c) Amikor szakított velem a barátom, úgy éreztem, _____ nekem az élet.
- d) Eladtuk a házunkat, az autónkat, a nyaralónkat és _____: ökoszállodát nyitottunk az Őrségben.
- e) Nem volt szerencsés választás ez az autó. Ez alkalommal _____ (mi)!
- f) Ezzel a kényelmes és nem rég felújított házzal _____! Az egész család boldog, hogy ide költözhetett.
- g) Mivel vidéken már nem tudtak megélni, sokan elindultak a városokba _____.

9) Párokban dolgozva írjatok egy 200-250 szavas történetet a tanult kifejezéseket használva! A történet lehet kitalált vagy igaztörténet is!

8. számú melléklet: Lírai szöveg és metaforák (1. oldal)

Kemény István: A huszadik évünk**1) „Szerelmes”kérdések**

- Neked mi jut eszedbe, mi jelenik meg a szemed előtt, ha a „szerelem” szót halod?
- Egy tipikus szerelmes versben gyakori téma szokott lenni például a szeretett személy szemei, a járása, stb. Említs még néhány jellemző „szerelmes vers” témát!
- A szerelmes versekben milyen hangon beszél általában a költő a szerelméről?
- Mivel szokták a költők összehasonlítani a szerelmüket?

2) Otthon vagy a csillagászatban? Nézzünk néhány, a témával kapcsolatos kijelentést! Döntsd el róluk, hogy igazak vagy hamisak!

Kijelentés	Igaz / hamis?
------------	---------------

Bolygónknak, a Földnek, több holdja is van, ezek közül az egyiknek a neve Hold.	
---	--

A Föld és a Hold kölcsönösen vonzzák egymást.

A Föld más bolygókkal együtt a Nap körüli pályán mozog.

A Földön a Hold okozza a tengerek szintjének periodikus emelkedését és csökkenését, vagyis az árapály jelenséget.

A Naprendszer a világűr közepe.

2022. január 6-án amerikai csillagászok felfedeztek egy aszteroidát, melyről azt gondolják, hogy 2023-ban belecsapódhat a Földbe.

3) Kösd össze a következő kifejezéseket a szinonimájukkal!

A. összetart valakiket valami	1. törvénytelenéget követ el
B. holtomiglan-holtodiglan	2. csillog, ragyog
C. tündököl	3. két embernek közös célja van
D. módjában áll/van valakinek megtenni valamit	4. örökre
E. törvényt sért	5. meg tud valamit tenni

4) Keresd meg az A, B, C, D és E kifejezéseket a következő versben, majd válaszolj a következő kérdésekre (a vers szövege alapján)!

- Mi tartott össze kiket a vers tartalma szerint?
- Milyen szójáték formájában szerepel a versben a holtomiglan-holtodiglan kifejezés?
- Mi tündököl a versben? Mi tündökölhet még általában?
- Mit nincs módjában megtenni a versben beszélő „én”-nek?

8. számú melléklet: Lírai szöveg és metaforák (2. oldal)

- e) Milyen törvény megsértéséről van szó a versben szó szerinti és metaforikus értelemben? Ki sérti azt meg a vers „én”-je szerint?

Kemény István:

A HUSZADIK ÉVÜNK

Te a holdam, én a földed,
ez tartott mindig össze minket
holdomiglan, földödiglen.

De most te is bolygó szeretnél lenni,
önálló kislány, egy név, ami nem *mi* –
a szépségedtől meg is tehetéd.

Jól is mutatnál nap körüli pályán,
tündökölnél ott is aranysárgán,
de nincs módomban elengedni téged.

Essünk előbb túl az érzelmi részén,
a földi élethez kellettünk te és én:
te lötyögtetted az óceánokat.

De inkább maradjunk a fizikánál,
törvényt sértenél, ha nekivágnál
a naprendszernek – durván csak ennyi:

ha változtatnál a kettőnk dolgán,
az első lenne, hogy belém csapódnál.
Próbáld csak meg, én nem mondom el újra.

- 5) Keresd meg a versben a következő igék vonzatát! Keresd meg az igék jelentését is!

- a) túlesik
- b) marad
- c) nekivág

- 6) Hogyan értelmezted a versből a következő részeket? Mire utalnak?

- „*De most te is bolygó szeretnél lenni, / önálló kislány*”
- „*a földi élethez kellettünk te és én: / te lötyögtetted az óceánokat.*”
- „*törvényt sértenél, ha nekivágnál / a naprendszernek – durván csak ennyi*”

- 7) Mit gondolsz,

- miért használja a költő a nap-hold metaforát? Véleményed támaszd alá egy a versből vett példával!
- ennek a versnek szerinted milyen a hangulata? Tuddsz véleményedre példát hozni a versből?
- a vers szövege szerint mi történne, ha a vers címzettje megpróbálna kilépni a kapcsolatból?

- 8) Hogyan tudnád a verset összefoglalni egy mondatban? Benned milyen érzéseket kelt ez a vers?